

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.26>

Гуйван Петро Дмитрович,

докторант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,

Заслужений юрист України

ORCID ID: 0000-0003-3058-4767

ЧАСОВІ КРИТЕРІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯКІСТЬ ТОВАРУ У ДОГОВОРІ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

TEMPORARY CRITERIA OF LIABILITY FOR THE QUALITY OF THE GOODS IN THE PURCHASE AGREEMENT

У статті проведено дослідження актуального питання про темпоральні виміри застосування відповідальності за продаж товару неналежної якості. Встановлено, що продавець відповідає за недоліки товару, якщо покупцем буде доведено, що вони виникли до передання товару або з причин, що існували до даного моменту, але виявлені були після набуття речі. При цьому діє правило, за яким охорона вимога у покупця та обов'язок продавця щодо її задоволення з'являється лише тоді, коли дефекти товару будуть виявлені упродовж встановлених для цього строків. Якщо така умова дотримана, діє презумпція вини продавця. В цьому сенсі важливо встановити, коли покупець міг (мусив) виявити недолік, а не коли його фактично виявив: у судовому процесі продавець вправі доказувати, що покупець дізнався (мав дізнатися) про дефектність майна раніше вказаного останнім терміну, відтак, це може призвести до відмови у позові з огляду на за давнення домагання. Утім, в окремих випадках право на позов, що впливає з дефекту товару, нормативно закріплене від часу фактичного прийняття майна покупцем. Коли ж продавець надає гарантії щодо якості товару, то він відповідатиме за дефекти, що з'явилися впродовж гарантійного строку, якщо не доведе своєї невинності у цьому. В роботі обстоюється позиція про неправильність правової конструкції ст. 688 ЦКУ, яка відносить необхідність повідомлення продавця про виявлені дефекти до обов'язків покупця. Вважаємо, що мова май йти про прострочення кредитора, а зменшення чи позбавлення захисту за обставин, вказаних у другому абзаці ч. 1 ст. 688 ЦКУ, має розглядатися як наслідок вказаного прострочення. У разі виявлення недоліку проданого товару упродовж встановлених для цього строків виникає охоронне правовідношення, до змісту якого входить і можливість його реалізації у примусовому порядку шляхом пред'явлення позову до суду. Право на позов починається у покупця при наявності сукупності таких передумов: а) виявлення недоліків товару покупцем; б) виявлення має відбутися у визначений строк. З'ясовані практичні аспекти обчислення початку такого періоду.

Ключові слова: *якість товару, цивільна відповідальність, строк вимоги.*

The article examines the topical issue of temporal measurements of liability for the sale of goods of improper quality. It is established that the seller is responsible for the defects of the goods, if the buyer proves that they arose before the transfer of goods acquisition of things. In this case, the rule is that the protection of the buyer's claim and the seller's obligation to satisfy it will appear only when the defects of the goods are detected within the prescribed period. If this condition is met, the seller is presumed guilty. In this sense, it is important to establish when the buyer could (should) have discovered the defect, not when he actually discovered it: in litigation, the seller has the right to prove that the buyer learned (should have learned) about the defect of the property before the last deadline. rejection of the claim in view of the satisfaction of the claim. However, in some cases, the right to sue arising from a defect in the goods is regulated by the time of the actual acceptance of the property by the buyer. When the seller provides guarantees for the quality of the goods, he will be liable for defects that occurred during the warranty period, if he does not prove his innocence. The paper defends the position on the incorrectness of the legal structure of Art. 688 of the CCU, which relates the need to notify the seller of the identified defects to the responsibilities of the buyer. We believe that we are talking about the delay of the creditor, and the reduction or deprivation of protection in the circumstances specified in the second paragraph of Part 1 of Art. 688 of the CCU, should be considered as a consequence of this delay. If a defect in the goods sold is detected within the established time limits, a protective legal relationship arises, the content of which includes the possibility of its enforcement by force by filing a lawsuit in court. The right to sue begins with the buyer in the presence of a set of the following prerequisites: a) detection of defects in the goods by the buyer; b) detection must take place within a specified period. The practical aspects of calculating the beginning of such a period are clarified.

Key words: *product quality, civil liability, term of requirement.*

Сучасний розвиток ділового обороту потребує чіткого визначення критеріїв належної поведінки його учасників. Українське законодавство, що регулює товарні відносини, робить акцент на договірному встановленні їхнього змісту, втім, не виключаючи і імперативних способів впливу. Звісно, найбільша увага законодавцем приділяється регулюванню порядку здійснення належної та бажаної поведінки учасників правовідносин з передання майна у власність у межах регулятивного зобов'язання. Між тим, у главі 53 та інших главах ЦКУ, що опосередковують дані взаємини, також міститься низка норм охоронного змісту. Вони встановлюють правові наслідки невиконання своїх регулятивних обов'язків боржником. У той же час, огляд правозастосовної практики дозволяє зробити висновок про неоднозначність існуючих підходів при визначенні меж існування регулятивного права та відповідного обов'язку, а також моменту, коли в результаті правопорушення виникає охоронно-правове повноваження. Значною мірою причина цього криється у суперечливостях та певних недосконалостях побудови окремих норм цивільного законодавства, що, як наслідок, породжує їхнє різне тлумачення та застосування [1, с. 18].

Закон акцентує увагу на необхідності дотримання умов договору та вимог чинного законодавства щодо кількості, асортименту, якості, комплектності упаковки товару. Скажімо, однією з істотних умов угод, що регулюють порядок передачі майна у власність, є та, що продавець мусить забезпечити належну якість товару упродовж певного періоду його використання після передачі. Якщо ж товар виявляється неякісним, то виникає охоронне правовідношення, до змісту якого входять різні вимоги, котрі можуть реалізуватися як у судовому, так і позасудовому порядку. Несудові вимоги, які покупець вправі пред'явити продавцеві, викладені у ст. 678 ЦКУ. Вони полягають у пропорційному зменшенні ціни, безоплатному усуненні недоліків товару в розумний строк, відшкодуванні витрат на усунення цих недоліків (воно може бути здійснене як самим покупцем, так і третіми особами), заміні товару, відмові від договору та поверненні сплаченої за товар грошової суми.

Правило даної статті містить істотні недоліки, бо воно фактично спотворює принцип рівноправності судових та несудових охоронно-правових вимог, що пред'являються до порушника суб'єктивного матеріального права [2, с. 80]. Тож, при визначенні обсягів позасудових вимог до продавця у разі порушення ним умови про належну якість реалізованого товару поряд із вказаними

у ст. 678 ЦКУ покупець може вимагати також відшкодування збитків, сплати встановленої договором неустойки, відшкодування моральної шкоди [3, с. 87]. Крім того, потребує тлумачення частина 2 вказаної статті, у якій йдеться про можливість покупця відмовитися від договору та обміняти товар у разі істотного порушення вимог щодо якості. На наш погляд, у покупця за наявності таких дефектів є, крім указаних, ще й інші повноваження, приміром, на зменшення ціни. Продавець відповідає за недоліки товару, якщо покупцем буде доведено, що вони виникли до передання товару або з причин, що існували до даного моменту, але виявлені були після набуття речі. Як бачимо, діє презумпція вини продавця. Але, повторимо, питання про наявність у покупця охоронної вимоги та обов'язку продавця щодо її задоволення з'явиться лише тоді, коли дефекти товару будуть виявлені упродовж встановлених для цього строків. У загальному вигляді такий період має бути розумним. При цьому за основу береться не фактичний термін виявлення, а той, коли, виходячи з об'єктивних (зовнішнього прояву функціональної придатності речі, дотримання певної процедури щодо огляду тощо) чи суб'єктивних чинників (можливості усвідомлення даного факту покупцем) дефект мав бути виявленим. Приміром, моментом виявлення недоліків купленого товару, пов'язаних із неналежною його якістю, якщо відбувається комісійне приймання-передача, слід вважати час, коли мав бути складений відповідний акт [4, с. 12]. Коли недолік у майні носить очевидний характер, набувач мусив дізнатися про нього відразу після придбання. Тож, від цього моменту і почнеться охоронне правовідношення та тривалість відповідного домагання, попри те, що покупець виявив недолік пізніше. Власне, у процесі продавець вправі доказувати, що покупець дізнався (мав дізнатися) про дефектність майна раніше вказаного останнім терміну, відтак, це може призвести до відмови у позові з огляду на за давнення домагання.

У іншому випадку, коли недолік є прихованим, цілком припустимою є ситуація, коли для його виявлення знадобиться достатньо тривалий час. Зміст договору, до якого у якості елемента входить і строк [5, с. 126], становлять як умови, визначені за згодою контрагентів, так і ті, що встановлені актами чинного законодавства. Але у будь-якому разі темпоральні координати розумного строку, що надається для усвідомлення дефектності товару, не повинен перевищувати двох років для рухомих речей та трьох років для нерухомих від дати передання майна (ч. 2 ст. 680 ЦКУ). Строк

для виявлення недоліків товару, який перевозився або був відправлений поштою, обчислюється від дня його одержання в місці призначення. Строки, протягом яких товар має бути якісним встановлюються чинним законодавством або сторонами договору (ст. 675, 677, 680 ЦКУ). Зокрема, то можуть бути строки гарантійні, придатності товару чи інші, упродовж яких товар має бути якісним. Якщо законом чи договором визначений гарантійний строк, він є темпоральним критерієм для реалізації зазначеного повноваження покупця. Те ж відноситься і до строку придатності товару з тією різницею, що дана правомочність може бути здійснена не протягом усієї тривалості періоду, а тільки в період від дня продажу товару до закінчення вказаного строку.

Виявлення недоліків протягом перебігу вказаних регулятивних присічних періодів означає встановлення факту правопорушення та виникнення охоронного відношення, до складу якого входить, зокрема, позовне домагання. В даному відношенні наше законодавство обрало цілком справедливий варіант регулювання порядку виникнення охоронних правовідносин у договорі купівлі-продажу: домагання може виникнути лише після усвідомлення особою факту правопорушення. У той же час, подібні підходи притаманні ще не всім правовим актам. Так, згідно з п. 2 Конвенції про позовну давність у міжнародній купівлі-продажі товарів право на позов, що впливає з дефекту товару, придбаного за зовнішньоекономічним контрактом, виникає від часу фактичного прийняття майна покупцем [6, с. 93].

Сутність гарантійного строку та відмінність його від строку придатності товару нами була детально досліджена в іншій праці [7, с. 304–344]. У даному контексті цікавим є питання, яке виникає при передачі продавцем покупцеві товару, на який збіг строк придатності. За наших умов подібні випадки поки що не є рідкісними. Якщо покупець виявить недолік даного товару після його передачі, він за приписом ч. 3 ст. 680 ЦКУ не вправі вимагати застосування охоронно-правових наслідків: заміни товару, пропорційного зменшення ціни тощо. Адже дана стаття застосовується лише у випадках, коли недоліки товару виявлені впродовж встановлених для цього строків, у тому числі і строку придатності товару. Отже виявлення дефекту за межами періоду придатності товару позбавляє особу права на захист у спосіб, передбачений коментованою нормою. Втім, це далекі не означає, що покупець взагалі позбавляється права на захист. В описаній ситуації належним способом буде пред'явлення охо-

ронного домагання про застосування наслідку недійсного (нікчемного) правочину купівлі-продажу (ч. 1 ст. 203 ЦКУ).

Як ми вже вказували, продавець відповідає за недоліки товару, якщо вони виникли до передачі його покупцеві або з причин, які існували до цього моменту. Дані обставини мусить доводити покупець, інакше кажучи, презумується, що при продажі відбулося передача якісної речі. Але, коли продавець надає гарантії щодо якості товару, то він відповідатиме за дефекти, що з'явилися впродовж гарантійного строку, якщо не доведе своєї невинності у цьому. Продавець за таких обставин може доказувати, що поява недоліків спричинена недотриманням правил користування річчю з боку покупця, діями третіх осіб, випадковими обставинами чи непереборною силою. Як бачимо, за наявності недоліків упродовж гарантії якості майна презумпція змінюється – доводити певні обставини прийдеться продавцеві.

Застосування положень законодавства про строки виявлення дефектів товару і заявлення вимог у зв'язку з цим має відбуватися з урахуванням правила ст. 688 ЦКУ [8, с. 70]. Дані норма зобов'язує покупця повідомляти продавця про порушення умов договору щодо якості, асортименту, кількості, комплектності в строки, встановлені правочинном чи законодавством, а якщо такий період не встановлений – у розумний строк після того, як порушення могло бути виявлене відповідно до характеру і призначення товару. Наслідком невиконання такого обов'язку є право продавця частково або в повному обсязі відмовитися від задоволення відповідних вимог покупця, якщо продавець доведе, що невиконання покупцем обов'язку повідомити продавця про порушення умов договору купівлі-продажу спричинило неможливість задоволення його вимог або спричинить для продавця витрати, що перевищують його витрати у разі своєчасного повідомлення про порушення умов договору.

На наш погляд, конструкція коментованих взаємин, запроваджена статтею 688 ЦКУ, є невдалою. Якщо своєчасне повідомлення продавця про виявлення порушень договору є цивільно-правовим обов'язком, то за його невиконання повинна застосовуватися охоронна санкція. Звісно ж, можливість зменшення обсягу правового захисту такою санкцією визнати не можна. Та й абсолютно нелогічно запроваджувати обов'язки управленої особи щодо реалізації свого охоронного повноваження, яке у неї з'явилося після порушення суб'єктивного права. Бо то не відповідає основним принципам цивілістики, зокрема такому з них, як свобода

волі контрагентів у договірних взаємовідносинах [9, с. 108–109]. Радше у даній ситуації мова може йти про прострочення кредитора, а зменшення чи позбавлення захисту за обставин, вказаних у другому абзаці ч. 1 ст. 688 ЦКУ, має розглядатися як наслідок вказаного прострочення. Тож, **пропонується скоригувати зміст статті 688 ЦКУ, вилучивши з неї слова «обов'язок» щодо дій покупця із своєчасного повідомлення продавця про порушення умов договору.** Фактично, встановлений у договорі чи законодавчому акті або розумний строк для заявлення продавцеві про виявлення порушень умов договору має ознаки присічного, але, насправді, таким не є. Він, як і класичний преклюзивний період призначений для вчинення односторонньої дії управленою особою, спрямованої на набуття певного матеріального права – у даному разі задоволення охоронних вимог порушником-продавцем у повному обсязі. Але є певна відмінність, котра не дає можливості віднести вказані періоди до присічних. Невчинення визначеної дії повноважним суб'єктом протягом присічного строку призводить до нереалізації секундарного права – матеріальне відношення, на появу якого спрямовувалася така реалізація, не відбудеться. У нашому ж випадку, нездійснення правомочності у встановлений строк призводить лише до появи вірогідності зменшення чи ненадання захисту. Такий наслідок наступить тільки тоді, коли продавець доведе, що несвоечасне повідомлення його про порушення умов договору купівлі-продажу спричинило неможливість задоволення вимог покупця або тягне для продавця значне завищення витрат.

Отже, у разі виявлення недоліку проданого товару упродовж встановлених для цього строків виникає охоронне правовідношення, до змісту якого входить і можливість його реалізації у примусовому порядку у разі пред'явлення позову до суду. Здійснення позовного домагання буде мати належний ефект, якщо воно відбулося впродовж перебігу позовної давності, який починається від моменту виявлення покупцем дефекту товару. Інакше кажучи, початок давнісного строку поставлено у залежність не тільки від самого порушення цивільного права, а і від виникнення певних обставин. Право на позов починається у покупця при наявності сукупності таких передумов: а) виявлення недоліків товару покупцем; б) виявлення має відбутися у визначений строк. За відсутності хоча б однієї з перелічених умов перебіг позовної давності не починається, а покупець у такій ситуації, фактично позбавлений права на судовий захист свого порушеного права.

В даному контексті цікаво прослідкувати зв'язок між початком перебігу позовної давності та моментом, коли особа дізналася або повинна була (могла) дізнатися про порушення. За загальним правилом, якщо позивач доведе, що він не міг дізнатися про таке порушення на час його вчинення, перебіг давності почнеться від моменту, коли він про це зміг дізнатися. Доведення факту неможливості дізнатися про порушення дає змогу кредиторів відстрочити початок перебігу позовного строку, який за інших обставин вже почався і, можливо, навіть сплив би. За відсутності іншої підстави для початку перебігу позовної давності крім виявлення недоліків протягом певного часу, вважаємо, що загальне правило про перебіг давності від часу, коли особа могла дізнатися про порушення свого права, повинно застосовуватися і тут. В цій ситуації йдеться не тільки про можливість відстрочення терміну початку давності, а взагалі про застосування цього інституту для забезпечення захисту права.

Але викладене вище – лише теоретична побудова моделі поведінки особи, яка сконструйована у відповідності до буквального тлумачення тексту правової норми. Іншими словами, це очікувані відповідно до законодавства наслідки у разі виявлення чи невиявлення у визначений строк недоліків проданого товару. На практиці ж скоріш за все відбувається інакше. Це, в першу чергу, пов'язано з недосконалістю самого правила поведінки, закріпленого в цивільно-правовому акті, і можливістю його різного тлумачення [10, с. 72]. Дійсно, законодавство не вимагає будь-якого механізму фіксації події виявлення недоліків купленого товару. Тому практично неможливо точно встановити момент, коли покупець виявив такі недоліки. Звісно, легітимним способом фіксації виявлення недоліків товару є пред'явлення в зв'язку з цим несудової вимоги про недоліки товару, але таке пред'явлення є правом, а не обов'язком покупця (ч. 1 ст. 680 ЦКУ), і ст. 681 ЦКУ не ставить обчислення строку позовної давності у залежність від пред'явлення такої вимоги. Відтак при пред'явленні позову у межах встановленої статтею 681 ЦКУ позовної давності покупець, звісно, буде стверджувати, що недоліки виявлені у встановлені для цього строки, хоча це не завжди відповідатиме дійсному стану речей.

Звичайно, в окремих випадках, суд при розгляді спору в результаті аналізу матеріалів справи може встановити, що недоліки проданого товару виявлені після встановлених строків. В такому разі суд має припинити провадження у справі за відсутності у кредитора права на позов: позо-

вна давність до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару обчислюється від дня виявлення недоліків *у межах строків, встановлених статтею 680 ЦКУ*. Але в більшості випадків, коли встановити момент виявлення недоліків неможливо, суди будуть вимушені обраховувати позовну давність від останнього дня встановленого для цього строку. Така ситуація наразі не узгоджується з загальними принципами цивільстики, зокрема, з правилом про чіткість і доступність законодавства, яке регулює цивільні відносини. Цьому можна було б запобігти, якщо статтю 681 ЦК доповнити фразою **“коли встановити момент виявлення недоліку неможливо, позовна давність обчислюється від дня спливу строку, встановленого для виявлення недоліків товару”¹**.

Обчислення позовної давності за такими вимогами має починатися після належно зафіксованого виявлення недоліків товару, а якщо це неможливо зробити, – після спливу строку на таке виявлення. Але, повторимо, правило про обчислення позовної давності за вимогами, що впливають з неналежної якості товару від дати закінчення часу на виявлення дефектів має застосовуватися **тільки** у разі неможливості визначення терміну виявлення недоліку в межах встановлених строків. З врахуванням зазначеного не можна погодитися з практикою судів України, коли перебіг позовної давності за вимогами про відшкодування збитків, пов'язаних з неналежною якістю речі, навіть за наявності інформації про дату виявлення недоліку обчислюється від моменту закінчення гарантійного строку, а не від часу виявлення недоліку. На думку суду, оскільки сторони договору надали покупцеві право протягом гарантійного строку вимагати від продавця лише усунення дефектів або заміни товару, хоча покупець і довідався про недолік товару протягом гарантійного строку, з огляду на зазначену вище обставину він протягом гарантійного строку не мав права вимагати відшкодування збитків і вказане право з'явилося лише після закінчення строку дії встановлених договором обмежень. Вказана позиція викликає серйозні заперечення тому, що договором можуть встановлюватися лише регулятивні повноваження учасників, а не їх права щодо судового захисту права. Як вказувалося вище, даний механізм правового регулювання все одно буде мати місце у правозастосовній практиці в зв'язку з недоско-

налістю самої норми, навіть якщо законодавець і був проти цього. Якщо ж це передбачалося, тим більше треба викласти диспозицію норми чіткіше.

Тим більше, що самі правові норми глави 54 ЦКУ, які регулюють вказані відносини, досить суперечливі. Так, частина 1 статті 679 кодексу встановлює підстави відповідальності продавця за недоліки проданого товару. Вона настає, якщо покупець доведе, що недоліки виникли до передавання товару покупцеві або з причин, які існували до цього моменту. Буквальне тлумачення ч. 2 ст. 680 та ст. 681 ЦК дає змогу зробити висновок, що продавець несе відповідальність за непозовною вимогою покупця або в судовому порядку за позовом останнього в зв'язку з недоліками товару, виявленими у межах встановлених строків (в тому числі строків придатності та гарантійних строків). Це загальне правило, до якого відразу ж обумовлюється виняток: якщо недоліки товару виявлені покупцем після спливу гарантійного строку або строку придатності, продавець несе таку ж відповідальність, в тому числі і в судовому порядку, оскільки не вказано інше. Але ж перебіг позовної давності завжди має починатися від часу виявлення недоліків у межах встановлених для цього строків. Стаття 681 ЦК не передбачає виключень щодо початку перебігу давності для випадків, зазначених у ч. 5 ст. 680 ЦК, у разі виявлення недоліків після спливу гарантійних строків чи строків придатності речі. **Дану правову колізію можна було б вирішити шляхом внесення змін до статті 681 Цивільного кодексу України, хоча все ж доцільнішим є нормативне вилучення правила ч. 5 ст. 680 ЦКУ.**

Власне, відповідні роз'яснення порядку застосування коментованих статей кодексу можуть бути зроблені вищими судовими інстанціями України. В результаті таких роз'яснень, можливо, правозастосовні органи будуть розуміти це так, що позовна давність за вимогами щодо неякісного товару розпочинається або після виявлення недоліку в межах строків, встановлених статтею 680 ЦК, момент якого фіксується пред'явленням вимоги, або після спливу такого строку, якщо момент виявлення недоліків не зафіксовано. Але ж правовідносини в галузі товарного обігу повинні регулюватися головним чином актами законодавства, а не прецедентними чи узагальнюючими практику застосування норм актами. Найкращий закон той, стосовно якого зроблено найменше роз'яснень, узагальнень тощо.

¹ Необхідно наголосити на принциповій відмінності понять «початок перебігу» та «початок обчислення». В нашому випадку позовна давність завжди починається від моменту виявлення недоліку протягом встановлених для цього строків. При цьому обчислення строку почнеться від дати виявлення. Одним з завдань суду має бути встановлення того факту, що виявлення недоліку відбулося саме в означені строки. Якщо ж цього встановити не вдасться, позовна давність має обчислюватися від останнього терміну даного строку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цюра В.В. Речові права на чуже майно : Наук.-практ. посібник. К. : КНТ, 2006. 136 с.
2. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.
3. Кравченко О.О. Відшкодування майнової шкоди за договором купівлі-продажу товарів з розстрочкою платежу. Охорона та захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів правоохоронних органів та їх працівників. Ірпінь, 2009. С. 87–89.
4. Катаржинская Н.И. Начальный момент течения сроков исковой давности. *Советская юстиция*. 1967. № 18. С. 12–13.
5. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
6. Гаркуша Л. Исковая давность по внешнеэкономическим сделкам купли-продажи. *Бизнес. Бухгалтерия*. 2000. № 46 (409). С. 92–95.
7. Гуйван П.Д. Теоретичні питання строків у приватному праві : монографія. Харків : Право, 2014. 632 с.
8. Єфімов С. Що змінилося в купівлі-продажу? *Бізнес. Бухгалтерія*. 2004. № 12. С. 67–71.
9. Гуйван П.Д. Договір купівлі-продажу і право власності на майно, що реалізується. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1(32). С. 107–113.
10. Дзера О.В. До питання про момент виникнення у громадян права власності. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1998. № 2. С. 71–82.